

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Технологічний факультет

Кафедра технологій виробництва продукції тваринництва

Кваліфікаційна робота
на правах рукопису

КОТЛЯРЕНКО РУСЛАН МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 636.7.043.3(477.74)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

УДОСКОНАЛЕННЯ ОЦІНКИ СЛУЖБОВИХ ЯКОСТЕЙ СОБАК

204 «Технологія виробництва і переробки продукції тваринництва»

Подається на здобуття освітнього ступеня магістр

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ Р. М. Котляренко

Керівник роботи:
Лісогурська Діна Володимирівна,
кандидат с.-г. наук, доцент

Житомир – 2021

Висновок кафедри годівлі тварин і технології кормів

за результатами попереднього захисту: _____

Протокол засідання кафедри годівлі тварин та технології кормів
№ __ від «__» _____ 2021 р.

Завідувач кафедри годівлі тварин
і технології кормів

В. В. Борщенко

«__» _____ 2021 р.

Результати захисту кваліфікаційної роботи

Здобувач вищої освіти **Котляренко Руслан Миколайович** захистив кваліфікаційну роботу з оцінкою:

сума балів за 100-бальною шкалою _____

за шкалою ECTS _____

за національною шкалою _____

Секретар ЕК

_____

_____

(підпис)

_____

(прізвище ,ім'я, по батькові)

АНОТАЦІЯ

Котляренко Р.М. Удосконалення оцінки службових якостей собак. – Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 204 – Технологія виробництва і переробки продукції тваринництва. – Поліський національний університет, Житомир, 2021.

У результаті проведених досліджень встановлено, що з метою удосконалення оцінки собак, відбору та дресирування їх для служби з виявлення наркотиків і зброї доцільно обов'язково проводити тестування на ступінь збудливості нервової системи; відбирати не лише німецьких вівчарок, але й собак інших порід (спанієлів, ротвейлерів, ретриверів); дресирувальнику індивідуально до себе підбирати стать собаки, добре усвідомлюючи їх переваги і недоліки; використовувати собак усіх вікових груп, які допускається службовим використанням; використовувати оперантний метод дресирування.

Ключові слова: собака, дресирування, оперантний метод.

ANNOTATION

Kotliarenko R.M. Improving the assessment of service qualities of dogs. – Qualification paper manuscript copyrights.

Qualification paper for a Master's degree, speciality 204 – Technology of Producing and Processing Livestock Products. – Polissia National University, 2021.

As a result of the conducted researches it is established that for the purpose of improvement of an estimation of dogs, their selection and training for service on detection of drugs and the weapon it is expedient to carry out testing on degree of excitability of a nervous system; to select not only German shepherds, but also dogs of other breeds (spaniels, Rottweilers, retrievers); the trainer individually to select the sex of the dog, well aware of their advantages and disadvantages; use dogs of all ages that are allowed for official use; use the operant method of training.

Key words: dog, training, operant method.

ЗМІСТ

	Вступ.....	5
1.	Огляд літератури.....	7
1.1.	Нервово-фізіологічні основи поведінки собак.....	7
1.2.	Способи дресирування собак.....	10
2.	Матеріал, методика, місце та умови проведення досліджень	13
3.	Результати дослідження	17
7	Висновки.....	27
	Список використаної літератури.....	28

ВСТУП

Службові собаки мають велике практичне значення для людини. Їх використовують для охорони, пошуку корисних копалин, випасання худоби, пошуку наркотиків та інших видів робіт [11].

Велике значення мають службові собаки в оборонній справі. У роки Великої Вітчизняної війни вони широко використовувалися для розшуку і вивозу з поля бою важко поранених воїнів, підвезення на передову зброї, боєприпасів і продовольства, підризу танків. Службові собаки застосовувалися також для своєчасного сповіщення наших розвідників про наближення ворога при діях вночі на території, зайнятій супротивником. А в завершальний період війни, коли відступаючі німецькі війська удалися до масового мінування доріг, міст і сіл, багато і успішно попрацювали собаки-міношукачі. З їх допомогою були виявлені і знешкодзовані багато десятків тисяч мін, снарядів і авіаційних бомб. Собаки-міношукачі брали участь в розмінуванні звільнених від ворога Харкова, Курська, Орла, Білгорода, а також Будапешта, Варшави, Софії, Відня і інших великих міст [21].

Службові собаки і зараз несуть службу у військових частинах. Їх застосовує для посилення охорони важливих військових об'єктів. Службові собаки широко використовуються і в прикордонних військах. У нічних умовах вони своєчасно попереджають про наближення порушників, допомагають переслідувати їх, затримувати і знешкоджувати. Велику допомогу службові собаки надають в пошуку і затриманні небезпечних кримінальних злочинців [31].

Таким чином, розвиток даного напрямку в кінології має нагальну потребу. Тому, ми поставили перед собою мету удосконалити оцінку якостей службових собак.

Для реалізації мети були поставлені такі завдання:

➤ визначити частку порід собак, які протягом останніх трьох років пройшли курс дресирування;

- визначити ступінь дресирування собак різних порід, самців і самок;
- оцінити працездатність собак різного віку;
- визначити вплив ступеня збудливості нервової системи собак на їх

працездатність;

- визначити ефективність використання різних методів дресирування собак для пошукової служби;
- розрахувати економічну ефективність досліджень;
- зробити і висновки і пропозиції.

РОЗДІЛ 1

ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ

1.2. Нервово-фізіологічні основи поведінки собак

Для того щоб правильно будувати відносини із собакою та успішно займатися дресируванням, необхідно розуміти її психофізіологічні особливості, тобто специфіку вищої нервової діяльності [9, 10].

Вищою нервовою діяльністю (ВНД) академік І.П. Павлов називав роботу великих півкуль головного мозку по встановленню зв'язку організму з навколишнім середовищем. Фізіологічною основою вищої нервової діяльності є індивідуально набуті, або умовні, рефлекси. Він довів, що якою б складною не здавалася поведінка тварини, вона має цілком визначену матеріальну причину і є результатом діяльності нервової системи. Вчення про вищу нервову діяльність дає можливість розробити науково обґрунтовану методику дресирування собак [18, 26].

Найвищого розвитку нервова система досягає в хребетних тварин, особливо в ссавців. Їхня нервова система поділяється на центральну, периферичну і вегетативну. Центральна нервова система складається з головного і спинного мозку. Периферична нервова система утворена розгалуженням нервових стовбурів (нервів), що розходяться від спинного і головного мозку по всьому організмі. Нервові стовбури складаються з чуттєвих (доцентрових) і рухових (відцентрових) нервових волокон. Вегетативна нервова система є частиною загальної нервової системи і регулює діяльність внутрішніх органів [1, 2, 3].

Характерною рисою будови нервової системи ссавців є те, що в них сильно розвинені великі півкулі головного мозку. Співвідношення маси тіла і мозку в різних хребетних тварин відрізняється. У риб це співвідношення складає 1:5668, у земноводних – 1:1321, у птахів – 1:212, а в собаки (представника ссавців) – 1:37. Маса головного мозку собаки коливається в

середньому від 54 до 125 г. У головному мозку ссавців, у тому числі і собак, розрізняють наступні основні частини (відділи): кінцевий мозок, проміжний, середній, задній, що складається з зорових горбків і мозочка, і довгастих. Кінцевий мозок, що має вигляд двох великих півкуль, досягає найвищого розвитку тільки в ссавців. У нижчих хребетних (риб, земноводних і т.д.) він розвинений дуже слабо. Ступінь розвитку кінцевого мозку має дуже важливе значення для поведінки тварин і їх дресирування [27, 39].

Головною й основною роботою великих півкуль є встановлення складних взаємозв'язків організму з навколишнім середовищем. При цьому особливе значення має кора головного мозку, розташована на поверхні великих півкуль. Велику роль у поведінці тварин відіграє проміжний мозок. Він регулює всі природжені дії тварини, які називають інстинктами [15, 34].

Для того, щоб у процесі дресирування свідомо впливати на поведінку собаки і правильно застосовувати подразники, завдяки яким викликаються необхідні реакції, дресирувальник повинен знати основні закони нервової діяльності собаки [7, 14, 37].

Прояв певних реакцій у собаки пов'язаний з наступними закономірностями нервової діяльності. Щоб організм реагував на певний подразник, він повинен його сприйняти за допомогою чутливих нервових закінчень, або рецепторів. Певний рецептор сприймає конкретний подразник: тепловий, світловий, запаховий, механічний, звуковий. Рецептори, що сприймають зміни всередині організму, розташовані у внутрішніх органах і м'язах [20, 35].

При сприйнятті подразників здійснюється трансформація енергії зовнішнього подразнення в нервові імпульси, які аналізуються у визначеній зоні кори півкуль головного мозку. Рецептори, нерви, що проводять сигнал у кору головного мозку, і зона кори півкуль головного мозку складають аналізатор, тобто орган, що забезпечує сприйняття і аналіз подразників [36, 40].

У процесі життєдіяльності в природних умовах на організм можуть одночасно впливати багато подразників. Завдяки аналізуванню відповідна

реакція з'являється тільки на життєво важливі в даний момент подразники. При цьому виникає тимчасово пануючий рефлекс, у той час як інші рефлекси гальмуються [16, 33].

Подразнення, які йдуть з навколишнього середовища, сприймаються твариною за допомогою органів чуттів і по чуттєвих доцентрових нервах передаються в центральну нервову систему. Тут вони переключаються на рухові (відцентрові) нерви, що зв'язані з м'язами і залозами, що виконують певну роботу. Наприклад, їжа, яка попадає в рот собаки, подразнює закінчення чутливого смакового нерва, закладеного в смакових сосочках язика. По цьому нерву подразнення передається в центральну нервову систему (довгастий мозок), де переключається на руховий нерв, зв'язаний зі слинною залозою. У відповідь на подразнення ця залоза починає посилено виділяти слину. Відповідна дія (реакція) організму на подразник, що відбувається при участі нервової системи, називається рефлексом. Рефлекс є своєрідною формою зв'язку організму із зовнішнім середовищем і завжди обумовлений конкретними причинами. Він протікає без участі зародкового мислення собаки і завжди біологічно корисний, тому що спрямований на збереження життя. Якщо при сприйнятті та оцінці подразника зовнішнього і внутрішнього середовища він був оцінений аналізатором як несуттєвий, то відповідна реакція загальмовується [4, 38].

Нервовий шлях, по якому проходить подразнення від нервових закінчень, які знаходяться в органі чуття, по чутливому нерву до ЦНС спинного чи головного мозку і від нього по руховому нерву до м'язів чи залоз, називається рефлекторною дугою. Рефлекс є основним принципом роботи нервової системи. Рефлекси потрібно розрізняти за якістю і складністю. Усі рефлекси собаки поділяють на безумовні і умовні. Безумовними називаються природжені рефлекси, які стійко передаються в спадок. Вони виявляються в кожного собаки (смоктальний рефлекс у щеняти, статевий рефлекс і ін.). Умовними називаються рефлекси, які набуваються у процесі життя, тобто визначені відповідні дії організму, вироблені за певних умов (розпізнавання їжі за

запахом, виконання дії по команді та ін.) [5, 29].

Безумовні рефлекси виявляються за певними закономірностями. Вони відрізняються великою сталістю. На певний подразник завжди впливає визначений безумовний рефлекс. Наприклад, якщо біля ока собаки змахнути рукою, обов'язково виникає рефлекс мигання; якщо злегка наступити на одну лапу собаки, вона відсмикне її; якщо в пащу вкласти шматочок м'яса, виникає слинний рефлекс. Таким чином, в основі рефлекторної діяльності лежать потреби, від яких залежить, на який зовнішній подразник відповідь організм, чи піде відповідь взагалі [6, 22].

Усі рефлекси являють собою поодинокі відповіді організму на той чи інший подразник і є простими рефлексами. Для дресирування собак основне значення мають складні безумовні рефлекси, чи інстинкти, що є природженою основою поведінки собаки. На відміну від простих безумовних рефлексів, складні безумовні рефлекси складаються з ланцюга простих. У складному безумовному рефлексі (інстинкті) дія одного рефлексу стає подразником для іншого. В основі такого поводження лежать різні співвідношення нервових і гормональних факторів [13, 19].

Форми і ступінь прояву інстинктів залежать як від фізіологічного стану організму, так і від впливу зовнішнього середовища. Завдяки цьому прояв інстинктів у дорослого собаки завжди ускладнено набутим досвідом. Досвід накопичується внаслідок наслідування щенятами поведінки дорослих собак, надалі кожна особина поповнює свій досвід самостійно [23, 32].

1.2. Способи дресирування собак

Як відомо, дресирування собак передбачає вплив різними способами на певні подразники тварини. Як правило, розрізняють 3 основні методи: механічний, смакозаохочувальний, контрастний. Існує ще й наслідувальний метод, але він, як правило, має лише допоміжне значення [12, 17].

Механічний метод підходить для дресирування собаки вартової служби. Непоганий і для підготовки розшукової та сторожової собаки. Цим методом також можна привчити собаку приносити різні предмети. Використання цього методу розраховано на те, щоб пробудити у собаки оборонну реакцію в активно-захисній формі. Простіше кажучи, коли ми хочемо навчити собаку сидіти по команді, натискаємо рукою на його круп. Смісл цього методу полягає в тому, щоб викликати у собаки рефлекс. В якості інструменту використовують механічний подразник, наприклад, руку. Навчання за допомогою даного методу виглядає приблизно так. Дресирувальник правою рукою до морди собаки підносить легкий предмет, наприклад, невелику палицю, подає відповідну команду і піднімає собаку за нашійник. Під тиском нашійника собака розкриває пащу. Дресирувальник у цей момент вкладає йому палицю в морду. Потім відпускає нашійник. У той же час дресирувальник повинен стежити за тим, щоб собака не викинув з пащі предмет. Смісл механічного методу полягає в тому, що собака виконує дії, які йому «нав'язує» дресирувальник. Але тільки одним механічним методом неможливо собаку навчити всім діям. До того ж, якщо собака «з характером», він при нагоді буде прагнути вкусити дресирувальника. Звичайно, у цього методу є і позитивні сторони: всі дії, вироблені у собаки таким способом, міцно закріплюються і безвідмовно виконуються [24, 25].

Смакозаохочувальний метод – смачний і приємний метод. Смісл його в тому, що основним подразником, який «примушує» собаку виконувати певні дії, є їжа. Вона ж і використовується для того, аби підкріпити умовний подразник (команду – жест). Таким методом можна навчити собаку сидіти, лежати по команді, долати перешкоди тощо. Такий метод має багато позитивних сторін. При використанні ласощів у собак швидко виробляються потрібні навички. Собака стає дуже зацікавленим в тому, щоб добре виконувати команди. Цей метод зміцнює контакт і створює хороші відносини між дресирувальником і собакою. Але, як не дивно, навіть такий «смачний» метод має свої недоліки. Якщо під час навчання будуть відволікаючі

подразники (шум, інші собаки, кішки), цей метод не забезпечить безвідмовного виконання всіх команд. Цей метод також не дає можливості вивчити всі команди. А якщо собака ситий, навички можуть ослабнути або навіть зникнути на деякий час [28].

Суть контрастного методу полягає в поєднанні механічного та смакозаохочувального методів дресирування. Тут механічні подразники використовують як спонукання собаки до виконання певних дій, а ласощі – для закріплення цих дій. Таким способом у тварини встановлюється умовний рефлекс на команду «Сидіти». Це хороший метод, що практично не має недоліків. Однак необхідно звернути увагу на те, що ви даєте собаці в якості ласощів. Це не може бути ковбаска або цукерки. Потрібно пам'ятати, що важливо, аби собака не тільки слухався і навчився виконувати команди, але й при цьому був здоровим та активним [30].

РОЗДІЛ 2

МАТЕРІАЛ, МЕТОДИКА, МІСЦЕ ТА УМОВИ ПРОВЕДЕННЯ ДОСЛІДЖЕНЬ

Місце розташування вольєрів для утримання собак відповідає санітарно-гігієнічним вимогам [8]. Вони розташовані від населеного пункту на відстані більшій 300 м, від доріг – більшій 150 м. Від вододжерел культурно-побутового призначення – більше 500 м, від інших ферм і тваринницьких об'єктів – більше 200 м, від підприємств по переробці тваринницької продукції, скотомогильників – більше 12 км, від пасовищ – більше 500 м. Тобто, для розташування підібрана ділянка подалі від виробництва і дорожнього шуму. Грунт і рельєф місцевості відповідають вимогам, які до них ставляться. Ветеринарно-санітарне забезпечення цієї місцевості задовільне. При повенях територія не підтоплюється. Немає стоячих вод, так як вони є джерелом розмноження хвороботворних організмів. Спрямування пануючих вітрів, по відношенню будівель, з підвітряного боку. Характер розміщення будівель і споруд на території також відповідає санітарно-гігієнічним вимогам. Матеріал для будівництва підібраний із врахуванням його теплопровідності, водостійкості та хімічного складу. Підлоги зроблені водостійкими і мало теплопровідними, не слизькими, зручними для прибирання і дезінфекції. Вигули і верхні частини перегородок обнесені металевією сіткою з розміром очок 40x40 мм. Територія обнесена огорожею висота якої 2 м. Тварин утримують у вольєрах на одну або дві сторони з індивідуальними кабінами і вигулами. У вікні вольєру є фіранка для літньої вентиляції, а для зимової створені спеціальні вентиляційні канали на рівні підлоги, щоб приміщення провітрювалося рівномірно.

Двері з вольєрів до вигулів обладнані так, щоб собака сама могла їх відчиняти, а обслуговуючий персонал міг безперешкодно входити для прибирання, роздачі корму та заміни води, а також і для того, щоб вивести собаку на повідку. Закриті вольєри розділені між собою стінами. Вигули

відділені стінами висотою не більше 60 см. Металева сітка, яка поділяє вольєри, має достатньо дрібні отвори, щоб цуценята не могли крізь неї пролізти.

Для полегшення прибирання, покриття вигулів має невеликий нахил, щоб вода після прибирання швидко стікала, а підлога добре висихала. Вигули вкриті гравієм. Прибирання у вигулах заключається в збиранні екскрементів і змиванні сечі струменем води із шлангу. На підлогу для вигулів під час прибирання підсипають сухий подрібнений торф або тирсу. Підлогу час від часу дезінфікують рідкими, ефективними та нешкідливими засобами.

Біля входу в закриту частину вольєру зроблений навіс, щоб собака могла сховатися під ним від сонця та дощу, в цьому місці покладений дерев'яний настил для відпочинку собаки на відкритому повітрі.

У утримують спанієлів та німецьких вівчарок. Динаміка їх чисельності наведена в табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Динаміка чисельності тварин у центрі підготовки

Порода	Роки		
	2017	2018	2019
Спанієль			
Самці	3	4	3
Самки	4	3	2
Німецька вівчарка			
Самці	2	3	3
Самки	4	3	3
Всього тварин	13	13	11

У 2017 та 2018 роках утримували 7 спанієлів та 6 – німецьких вівчарок, у 2019 – відповідно 5 та 6. Всього протягом даних років утримували 11-13 дорослих тварин. Собаки використовуються для несення пошукової служби.

Дослідження були проведені за схемою, наведеною на рис. 2.1, на службових собаках.

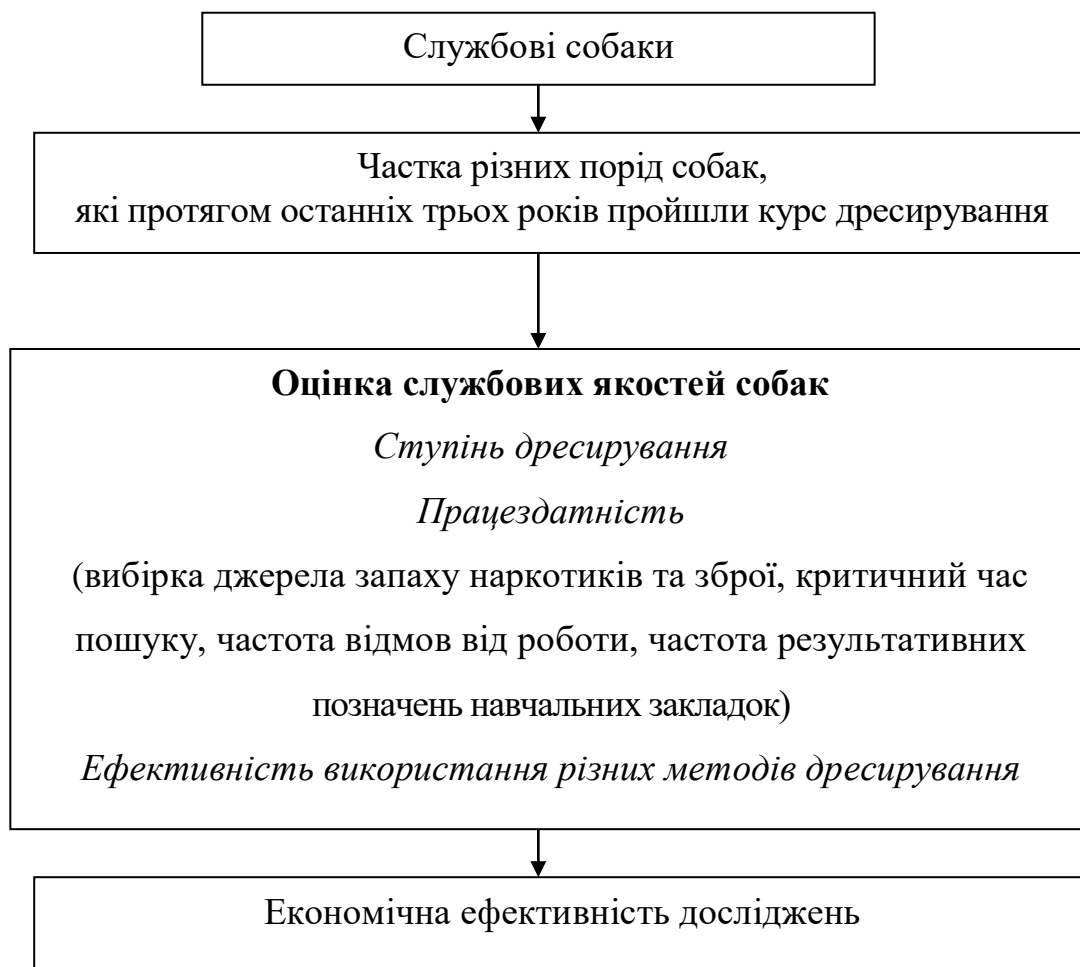

Рис. 2.1. Схема дослідження

Об'єкт дослідження – службові собаки.

Предмет дослідження – службові якості собак.

Мета дослідження – удосконалити оцінку якостей службових собак.

Для реалізації мети були поставлені такі завдання:

- визначити частку порід собак, які протягом останніх трьох років пройшли курс дресирування;
- визначити ступінь дресирування собак різних порід, самців і самок;
- оцінити працездатність собак різного віку;
- визначити вплив ступеня збудливості нервової системи собак на їх

працездатність;

- визначити ефективність використання різних методів дресирування собак для пошукової служби;
- розрахувати економічну ефективність досліджень;
- зробити висновки і пропозиції.

Для реалізації мети була визначена частка порід собак, які протягом останніх трьох років пройшли курс дресирування, ступінь дресирування собак різних порід, самців і самок, працездатність собак різного віку та різного ступеня збудливості нервової системи, а також визначена ефективність використання різних методів дресирування собак для пошукової служби. За результатами досліджень розрахована економічна ефективність та зроблені висновки і пропозиції.

Типологічні властивості вищої нервової діяльності (силу нервової системи, ступінь збудження), ступінь дресирування визначали за загальноприйнятими методиками. Працездатність собак визначали за методикою Г. Балабанова та Л. Булої (2003).

РОЗДІЛ 3

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Собаки порівняно легко піддаються дресируванню завдяки їх високорозвиненій нервовій системі і добре розвиненим органам чуття (нюху, слуху, зору тощо). Собаку можна привчити до певної поведінки і в заданій обстановці. За допомогою цілеспрямованого спеціального навчання людина привчає собаку до конкретної, нерідко досить складної роботи. Наприклад, його можна навчити охороняти майно і житло, рятувати потопаючих, захищати свого господаря, розшукувати відсталих від стада тварин, переносити і перевозити легкі вантажі, розшукувати речі і людину по запахових слідах, допомагати при полюванні на птахів і звірів, буксирувати лижника, виконувати роль провідника сліпих, виявляти витік газу, розшукувати корисні копалини і навіть шукати гриби.

Як відомо, здібність до навчання може варіювати у представників різних порід. У центрі підготовки собак при відборі собак для дресирування надають перевагу собакам породи німецька вівчарка (рис. 3.1).

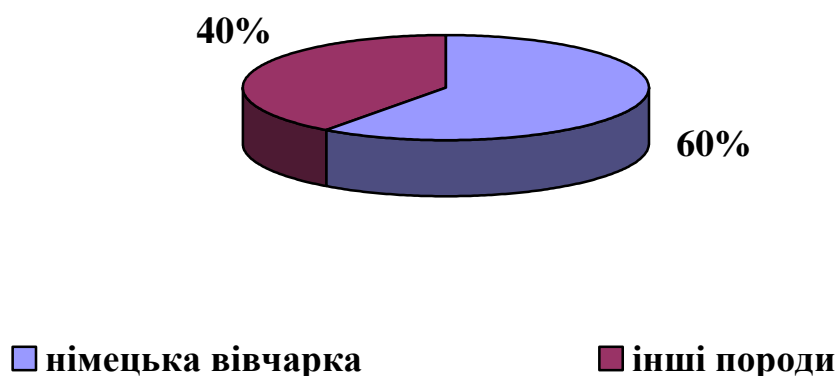

Рис 3.1. Частка собак певних порід, які пройшли дресирування

Так, за останні три роки з усіх собак, які пройшли курс дресирування, 60% – німецькі вівчарки. У досліджуваний період проходили курс навчання тварини ще 10 порід, частка яких становила 40%.

Собаки різних порід за здатністю до дресирування на пошук наркотичних засобів та зброї не відрізняються. Тому ми дослідили ступінь дресирування собак різних порід, які проходили курс навчання (рис. 3.2).

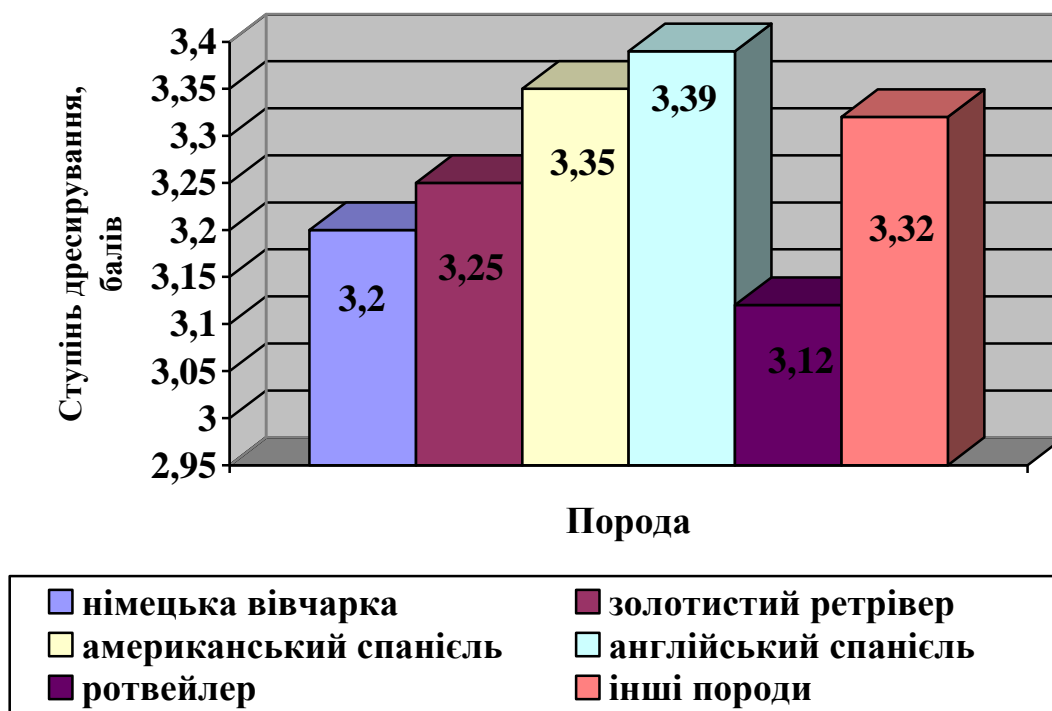

Рис 3.2. Ступінь дресирування собак різних порід, балів

Середні значення ступеня дресирування собак залежно від породи коливалися від 3,12 балів у ротвейлера до 3,39 – у англійського спаніеля. Ці дані свідчать про те, що краще піддаються дресируванню на пошук наркотичних засобів і зброї мисливські собаки – спаніелі та ретривери.

Спаніелі – ціла група мисливських собак, виведених у Європі для полювання на птахів і дрібних звірів: спрінгер-спаніель, кокер-спаніель, суссекс-спаніель, клюмбер-спаніель, норфолк-спаніель, фільд-спаніель, ірландський водяний спаніель.

Найпоширенішим став кокер-спаніель, який має гарні мисливські якості та схильний до дресирування, зручний для утримування і використовується як службовий собака для пошуку наркотиків тощо.

Золотистий ретривер – це теж порода собак, виведена в Великобританії

для полювання на дичину. Це енергійний собака, має гарну пам'ять і чуття, яке дозволяє йому прекрасно працювати. Наразі золотисті ретривери з успіхом освоїли і багато інших професій. Вони працюють на митницях, шукають наркотики і вибухівку, беруть участь в рятувальних операціях.

Поступаються на 0,15-0,2 бала спаніелям та ретриверам за здатністю до дресирування німецька вівчарка. Хоча саме вона була цілеспрямовано виведена як службовий собака у Німеччині в кінці минулого століття. Але потрібно відмітити, що її вивели шляхом схрещування двох різновидів маловідомих пастуших, а не мисливських собак, які характеризуються кращими нюхом. Після успішного використання в розшуковій, поліцейській і військовій службах німецька вівчарка стала популярною. Велика здатність до дресирування, чутливість, уважність, відданість людині, врівноваженість поведінки, працездатність, витривалість і інші якості сприяли широкому поширенню німецьких вівчарок в Європі, а потім і у всьому світі. Вона стала основною, найбільш цінною породою службових собак універсального призначення.

Найнижчі показники виявили ротвейлери. Це старовинна порода пастуших собак, виведена скотарями на півдні Німеччини для супроводу стад і охорони їх в нічний час. Ретельний відбір і тривале чистопородне розведення закріпили ці якості, що сприяло успішному використанню ротвейлерів для сторожової і караульної служб. Наразі ротвейлери стали завойовувати усе більш широке визнання серед собаківників за здатність до дресирування і надійність в роботі. Вони використовуються для різних цілей. При дресируванні навички виробляються повільно, але закріплюються міцно.

Однак потрібно відмітити, що вірогідної різниці між собаками різних порід за їх здатністю до навчання нами не було виявлено. Тому для спеціальної служби можна відбирати не лише собак породи німецька вівчарка, а й собак інших порід.

В Україні традиційно склалося відбирати для спеціального дресирування самок. Закордонні ж кінологи зазвичай використовують на службі самців. Ми також дослідили як стать впливає на ступінь дресирування собак (рис. 3.3).

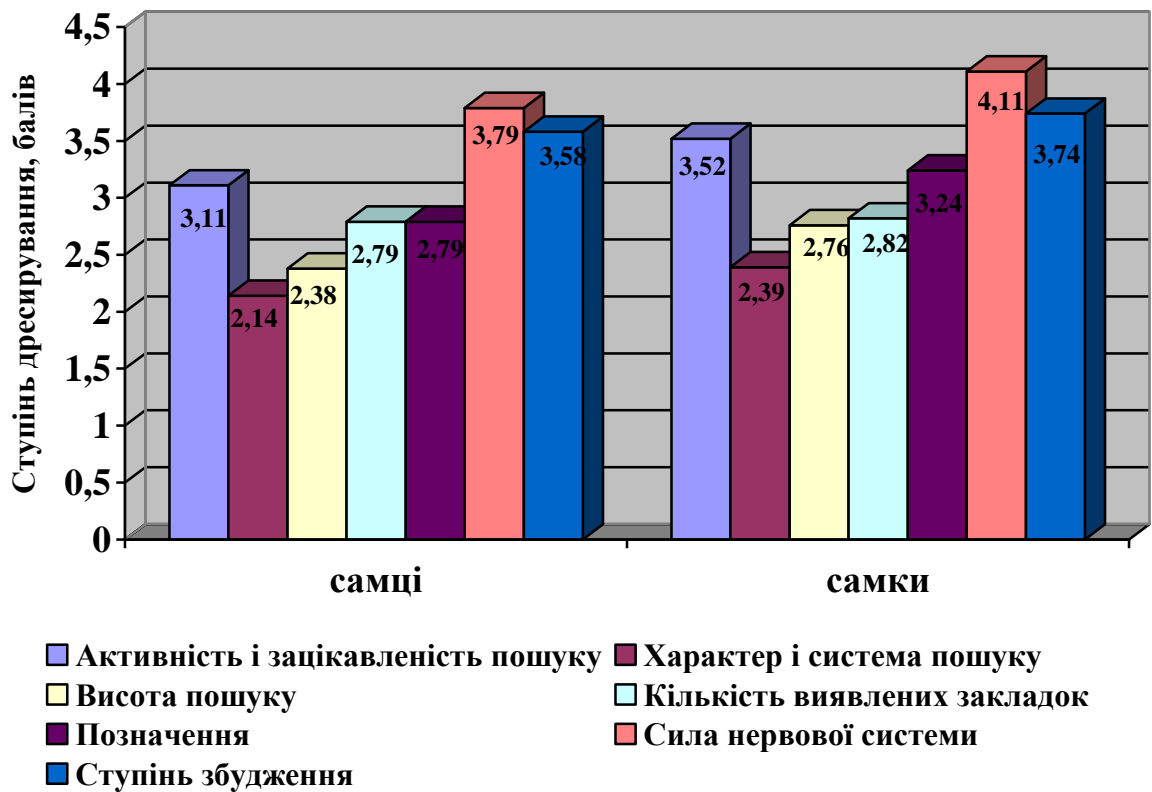

Рис 3.3. Ступінь дресирування самців і самок, балів

Прийнято вважати, що особливості дресирування дуже сильно залежать від статі собаки. Якщо контакт з господарем хороший, то кабель завжди із задоволенням займається, добре дресується, без причини не відмовляється від роботи. Сука навіть при правильній системі дресирування і чудовому контакті з господарем може намагатися ігнорувати заняття, прикидаючись хворою, ослабленою або імітувати напад боязливої.

Працездатність самця безпосередньо залежить від його здоров'я. Працездатність самки залежить від циклу сексуальної активності. У період сексуального спокою невагітної самки, вона показує високу працездатність, відмінне бажання і азарт працювати, часто робить все краще і успішніше за псів.

Результатами дослідження показали, що самки переважали самців на 0,3-0,45 бала за усіма показниками. Але нами не виявлено статевого диморфізму у собак щодо їх здатності до дресирування й використання по пошуку наркотичних речовин і зброї, оскільки між середніми показниками у самців і

самок не було достовірної різниці.

У самців багато що підкупує: сміливість і самовідданість, витривалість і невтомність в роботі. Як правило, у самців породний тип виражений трохи яскравіше, ніж у представниць слабкої статі. Але, вибираючи для дресирування самця, потрібно усвідомлювати, що доведеться зіткнутися з упертістю. Самці самостійніші і вимагають до себе досить серйозного відношення. Самець дуже часто прагне зайняти як можна вищий рівень на ієрархічних сходах. Тому у стосунках з ним доводиться проявляти твердість характеру, а інколи і фізичну силу, часом ставлячи його на місце.

А самки, як правило, ніжніші, доброзичливіші і спокійніші, більш слухняні і ласкаві. Вони легше пристосовуються до умов утримання. Поза сумнівом, інтелект самок вищий, ніж самців, їх емоційне сприйняття зовнішнього середовища тонше і одночасно складніше, що, звичайно ж, збагачує взаємини людини і собаки. Але, самки хитріші, як кажуть, «собі на думці». Частенько вони не настільки безвідмовні в роботі.

Хоча й не виявлено статевого диморфізму щодо працездатності службових собак, однак при дресируванні потрібно обов'язково враховувати стать собаки. Суки легше піддаються дресируванню, добре працюють, але інколи мають слабку нервову систему і циклічність фізіологічних процесів. Великі навантаження при дресируванні собак викликають інколи зриви і неврози, тому не можна застосовувати до них подразники великої сили і діяти ними тривало. У первинному періоді частіше надавати відпочинок і обов'язково розгальмовувати післядію подразників при виробленні гальмівних умовних рефлексів. Самці важче піддаються дресируванню, але мають, як правило, міцну нервову систему, витривалі в роботі і невибагливі до умов.

Ще один важливий фактор, який потрібно враховувати при використанні собак – їх вік. Краще всього дресируються собаки у віці від одного до двох років. При дресируванні молодих собак механічні подразники слід застосовувати з великою обережністю, оскільки сильні больові подразники можуть викликати пасивно-оборонну реакцію і при систематичному вживанні

їх собаки стають пасивними, боязкими і непридатними для подальшого дресирування.

Молоді собаки легко дресируються наслідувальним методом. Тому деякі навички злісність, подолання перешкод, апортування виробляються цим методом. Необхідно враховувати велику рухливість молодих собак. Особливо обережно треба виробляти витримку і припинення небажаних дій.

У собак старших за два роки легко виявляються раніше вироблені умовні рефлекси, і вони ледь піддаються подальшому вдосконаленню і перебудові.

Особливо важко працювати з собаками, які потрапляють повторно на курс дресирування унаслідок поганої надресированості на попередніх курсах. У цих випадках необхідно з'ясувати, які навички слабо вироблені, по яких причинах і визначити конкретну методику відробітку цих прийомів.

На рис. 3.4 представлені результати роботи собак по вибірці джерела запаху залежно від віку.

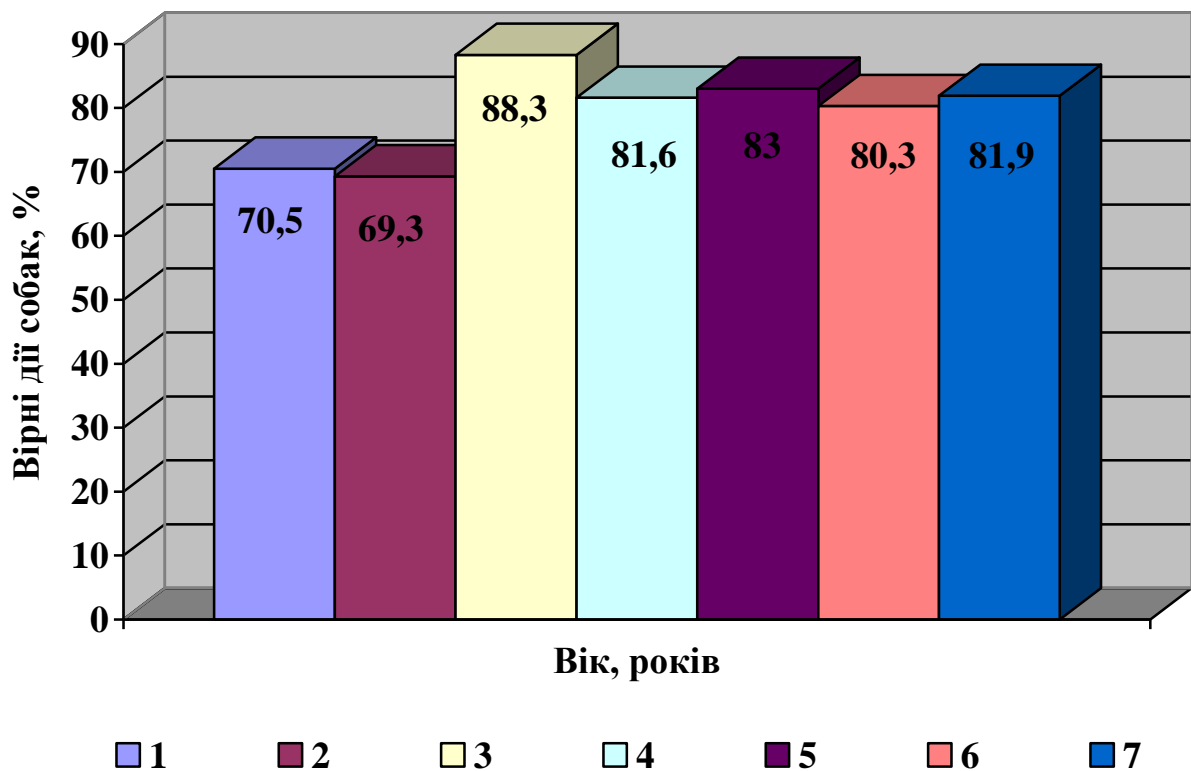

Рис 3.4. Робота собак по вибірці джерела запаху залежно від віку

Найнижчі результати – 69,3 та 70,5% показали собаки у віці одного і двох років, найвищий – 88,3% – у трирічних тварин. Але різниця вірогідна ($p \leq 0,01$) тільки відносно результату роботи собак у віці 1-го та 2-х років. Різниця за працездатністю собак інших вікових груп та 3-х річних тварин статистично не достовірна. Тобто нами не було виявлено зменшення працездатності службових собак зі збільшенням їх віку. Тому, можна вважати за доцільне для даного виду служби – пошук наркотичних засобів та зброї – використання собак будь-якої вікової групи, яка допускається службовим використанням.

Перед тим, як прийняти рішення щодо доцільності дресирування собаки для несення служби обов'язково проводять його тестування з метою отримання об'єктивної інформації про тип його вищої нервової діяльності. Лише такий підхід дозволяє правильно підбирати службових собак і успішно їх навчати. Основним критерієм відбору службових собак, крім таких загальноприйнятих показників як порода, стать, вік, стан здоров'я, є сила нервової системи. Даний показник впливає не лише на здатність освоїти певний курс дресирування, але й на подальшу працездатність тварин на службі.

Нами було вивчено як впливає ступінь збудливості нервової системи собак на такі показники як критичний час пошуку, частота відмов собак від роботи та частота результативних позначень навчальних закладок (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Результати роботи собак з різним ступенем збудливості нервової системи (n=3)

Показники	Ступінь збудливості нервової системи			
	низький	помірний	високий	найвищий
Критичний час пошуку, хв.	15,1±1,2	15,2±1,1	19,2±1,2	16,2±0,09
Частота відмов собак від роботи, %	82,2±8,41	72,9±6,91	52,3±8,90	83,9±6,82
Частота результативних позначень навчальних закладок, %	41,1±1,21	48,7±1,91	54,1±1,78	48,3±1,29

Найзбудливіші тварини характеризуються найвищим відсотком відмови від роботи – 83,9%. Основною причиною зняття таких собак з обшуку є їхнє надмірне збудження, яке проявляється в хаотичному русі, безконтрольному гавканні. Різниця між собаками в високим ступенем збудливості нервової системи та іншими ступенями достовірна при $p \leq 0,001 \dots 0,01$.

Сила нервової системи визначається типом темпераменту, яких, як відомо, є три: холерик, сангвінік, флегматик і меланхолік. Холерики (україн агресивні, з неврівноваженим типом ВНД, легко збудливим і нестримним). У такого собаки надзвичайно низький стресовий поріг. На будь-яку стресову ситуацію (гучний звук, поява незнайомої людини) він відповідає агресією. Спроба коректувати його поведінку може спровокувати неконтрольований напад на дресирувальника або стороннього, викликаного панікою. Меланхоліки (україн слабо збудливий тип ВНД). Такі собаки не можуть довго залишатися в одному положенні (наприклад, сидіти), погано виконують команди. Сангвініки – прекрасний кандидат для навчання спеціальним службам: пошуку наркотичних і вибухових речовин, мінно-розшуковою, пошуково-рятувальною тощо. Володіючи високою мотивацією, цей собака готовий виконувати команди інструктора за будь-яке заохочення – ласощі, гру, похвалу.

На якість дресирування впливає і метод, який для цього використовують. Наразі розроблено чотири методи: смакозаохочувальний, механічний, контрастний та оперантний.

Нами було вивчена ефективність використання різних методів дресирування собак для пошукової служби.

При порівнянні чотирьох найбільш поширених методів дресирування, що використовуються в службовому собаківництві, встановлено, що оперантний метод дозволяє у 1,6-2,5 рази ($p \leq 0,001$) зменшити час, витрачений на дресирування.

Таблиця 3.2

Ефективність використання різних методів дресирування собак
для пошукової служби (M±m)

Методи дресирування	n	Затрати часу, дні	Недоліки				
			Відмова від виконання команд	Пасивність	Неврози	Не вироблення усіх умовних рефлексів	Кліматичні умови (від -15 до +35 °С)
Механічний	5	193±6	+	+	+	-	+
Смакозаохочувальний	4	174±5	+	+	-	+	+
Контрастний	3	130±3	-	+	+	-	+
Оперантний	5	80±2	-	-	-	-	+

Нами була розрахована економічна ефективність методів дресирування (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Економічна ефективність проведених досліджень

Метод дресирування	Показники			
	Тривалість дресирування, днів	Додаткова тривалість дресирування	Вартість 1 дня годівлі, грн.	Додаткова вартість годівлі, грн.
Механічний	193	63	15	945
Смакозаохочувальний	174	44	15	660
Контрастний	130	-	-	-
Оперантний	80	-	-	-

Отже, оперантний та контрастний методи дресирування є найбільш економічно доцільними.

Тому, у центрі підготовки службових собак з метою удосконалення оцінки собак, відбору та дресирування їх для служби з виявлення наркотиків і зброї доцільно:

- обов'язково проводити тестування на ступінь збудливості нервової системи;
- відбирати не лише німецьких вівчарок, але й собак інших порід (спанієлів, ротвейлерів, ретриверів);
- дресувальнику індивідуально до себе підбирати стать собаки, добре усвідомлюючи їх переваги і недоліки;
- використовувати собак усіх вікових груп, які допускається службовим використанням;
- використовувати оперантний метод дресирування.

ВИСНОВКИ

1. Ступінь дресирування собак коливався від 3,12 балів до 3,39 та не залежав від породи і статі.
2. Найнижчі результати щодо працездатності (69,3 та 70,5%) показали 1-но та 2-річні собаки, найвищі – 3-річні (88,3%). Подальшого зменшення працездатності службових собак зі збільшенням їх віку не виявлено.
3. Використання оперантного методу дозволяє у 1,6-2,5 рази зменшити час дресирування та забезпечує гарантоване виконання вимог дресувальника.
4. Найбільший критичний час пошуку (19,2 хв.) і відсоток результативних позначень навчальних закладок із запахом (54,1%) та найменшу частку відмов від роботи (52,3%) мають собаки, ступінь збудливості яких оцінюється як високий.
5. При підготовці службових собак з метою удосконалення оцінки собак, відбору та дресирування їх для служби з виявлення наркотиків і зброї доцільно: обов'язково проводити тестування на ступінь збудливості нервової системи; відбирати не лише німецьких вівчарок, але й собак інших порід (спанієлів, ротвейлерів, ретриверів); дресувальнику індивідуально до себе підбирати стать собаки, добре усвідомлюючи їх переваги і недоліки; використовувати собак усіх вікових груп, які допускається службовим використанням; використовувати оперантний метод дресирування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Акаевский А. И. Анатомия домашних животных: учебник М.: Колос, 1968. 608 с.
2. Анатомія свійський тварин: підруч. / С. К. Рудик та ін.; за ред С. К. Рудика. К.: Аграрна освіта, 2001. 575 с.
3. Анатомія та особливості фізіології собак з основами дресирування: навч. посібник / Л. П. Горальський та ін.; за ред. Л.П.Горальського. Житомир: Полісся, 2008. 448 с.
4. Анохин П.К. Биология и нейрофизиология условного рефлекса. М.: Медицина, 1968. 86 с.
5. Арасланов Ф.С., Алексеев А.А., Шигарин В.К. Дрессировка служебных собак. Алма-Ата, 1987. 302 с.
6. Арасланов Ф.С., Общая дрессировка собак. М.: ДООСААФ, 1982. – С. 52–85.
7. Асратян Э.А. Очерки по физиологии условных рефлексов. М.: Наука, 1970.
8. Баланин В.И. Гигиена содержания служебных собак. М.: Патриот, 1990. С. 90.
9. Бергман Е. Поведение собак. М: Цитадель, 1996. 207 с.
10. Бехтерев Н.П. Поведение животных. М.: Мир, 1975. 175 с.
11. Бочаров В.М., Орлов А.П. Дрессировка служебных собак. М.: ДОСААФ, 1957. 218 с.
12. Власенко А.Н. Обучение собаки выборке вещи. М.: Патриот, 1990. С. 136–140.
13. Власенко А.Н. Спортивная дрессировка собак служебных пород. М.: Лига независимых кинологических организаций, 1993. 224 с.
14. Вракин В. Ф., Сидорова М.В. Морфология сельскохозяйственных животных с основами цитологии, эмбриологии и гистологии. М.: Агропромиздат, 1991. 528 с.

15. Гергиевский В. И. Физиология сельскохозяйственных животных. М.: Агропромиздат, 1990. 511 с.
16. Гриценко В.В. Теоретические основы дрессировки. М., 2000. 134 с.
17. Давыденко В.И. Как правильно дрессировать собаку. Мн.: Современный литератор, 2000. 528 с.
18. Дмитриев А.С. Физиология высшей нервной деятельности. М.: Высшая шк., 1974. – 248 с.
19. Дулина Г. И. Правила и нормативы испытаний и соревнований собак служебных пород. М., 1986. 56 с.
20. Зобнев С.С. Поведение собаки и дрессировка. М.: ДООСААФ, 1981. С. 51–63.
21. Зубко В.М. Содержание служебных собак и уход за ними. М.: Колос, 1993. 62 с.
22. Зубко В.Н., Алексеев А.А. Энциклопедия собаководства. М.: Тера-Книжный клуб, 1998. 164 с.
23. Крушинский Л.В. Служебная собака / Л.В. Крушинский и др. – М.: Госиздат сельхозлитература, 1952. 219 с.
24. Лапат А. Дрессировка собак для поиска взрывчатых веществ. М.: АТКА, 1998. 32 с.
25. Лысенко Ю.Д. Собачья работа. Мир собак. 2002. № 7. С 33-35.
26. Мак-Фарленц Д. Поведение животных. М.: Мир, 1988. С. 25-63.
27. Морфологія сільськогосподарських тварин: підруч. / В. Т. Хомич та ін.; за ред. В. Т. Хомича. К.: Вища освіта, 2003. 527 с.
28. Московкин Л.А., Московина И.О. Курс кинологии. М.: Колос, 2004. 145 с.
29. Орлов А. И. Методика дрессировки служебных собак. М.: ДОСААФ, 1978. С.55-77.
30. Орлов А.Л. Спеціальний курс дресирування. П.: Барс, 1992. С. 308-313.
31. Полищук Ф.К., Трофименко О.Л. Основы кинологии.

Теоретический и практический аспекты дрессировки. К.: Ирпень: Перун, 2003. 200 с.

32. Программа обучения контролеров со служебными собаками и дрессировка служебных собак на поиск взрывчатых веществ. / Пер. с нем. В.Л.Колтунов. Льв.: Вільна Україна, 1993. 202 с.

33. Сахаров К И. Техника дрессировки собак. М.: Сельхозгиз, 1963. 255 с.

34. Тиберген Н. Поведение животных. М.: Мир, 1985. 318с.

35. Федорович А.Ю. О теоретических основах дрессировки. Мир собак. 2004. № 3. С. 10-13.

36. Федорович А.Ю. Психические процессы и поведение. Мир собак. 2004. № 5. С. 9-12.

37. Федорович А.Ю. Работа-игра. О.: Джокер, 2003. 80 с.

38. Фишер Д. Про что думает ваша собака. М.: Экое, 1994. С. 23-48.

39. Челнокова В.Н. Все о собаке. Ростов-на-Дону: Издательский дом «Владис», 2003. 447 с.

40. Языков В.В. Теория и техника дрессировки служебных собак. М.: Воениздат, 1932. 281 с.